

Kozma Tamás

A lovag Michiel de Ruyter

A lovagot (*de Ruyter*, 'ritter', a. m. 'lovass, lovag') eredetileg *Michiel Adriaenszoon*-nak hívták. Nem volt családi neve – ahogy Európa északi országaiban általában senkinek –, megkülönböztetésül az apja nevét használta (mint Izlandon a mai napig, vagy az oroszoknál megtisztelő megszólításként). Minthogy az apja, *Adriaen* (magyarítva: Adorján) nem nemes, hanem matróz volt, aki – nagy karrier! – sörszállítónak verkedte föl magát a holland ranglétrán.

De Ruyter más tekintetben is eltért attól a lovagi eszménytől, amelyet Európa-szerte *Don Quijote* testesített meg, és akit Dvorakova nemrég megjelent szép könyve Stibor vajdáról (*A lovag és királya*, 2009) oly plasztikusan bemutat. Az még csak hagyján, hogy rossz kölyök volt, akit sokszor, majd tizennégy éves korában végképp eltanácsoltak az iskolából. De nemcsak lovagi nevelést nem kapott, hanem polgári kultúrát sem (legalább is nem olyant, mint ha francia vagy német lett volna). De Ruyter vállalkozó volt – még pedig sikeres –, aki ügyességgel és nem kevés ügyeskedéssel emelkedett ki a holland tengerészek közül, hogy végül hajóskapitány, majd pedig flottatulajdonos legyen. Nem állítanánk, hogy minden vállalkozása *fair play* lett volna – hivatásos kalózságra is vetemedett –, de mindenképp úgy vonult vissza, mint családja, környezete és társadalma tiszteletre méltó és példát adó férfia. A föltörekvő holland mintaképe, ahogy a hátramaradt műalkotások Hollandiában vagy Angliában mutatják.

A hívás – sőt szinte könyörgés –, hogy vállalja el még egyszer a holland flotta vezetését, már jóval hatvanon túl, közelebb a hetvenhez érte. Michiel de Ruyter nem szívesen vállalkozott erre. Nem félelemből, inkább kényelemből. Úgy gondolta – joggal –, hogy ő már vagyont gyűjtött, eleget a nyugalom éveihez. Csak sokára állt rá, hogy élete utolsó, dicső, egyben végzetes hajóútjára induljon: a holland flotta élén a nápolyi király megsegítésére a Földközi-tengeren a franciák ellen. Ez lett utolsó útja és utolsó csatája, amibe szerencsétlenül bele is halt (a sebesülését túlélhette volna). Csak előbb összefonódott a története néhány szerencsétlen magyarral – azzal a bizonyos negyven prédikátorral, akik gályarabként a nápolyi király hajóin szolgáltak.

Ezen a ponton Hollandia története összefonódott a magyarokéval – nem először és nem utoljára. Különös és mai ésszel nehezen indokolható kapcsolat, amely nem de Ruyterrel kezdődött, és nem is fejeződött be vele. De Ruyter azért is szabadította ki a magyar prédikátorokat, mert protestánsok és (zömmel) magyarok voltak – olyanok, akiket mint hitsorsosokat és peregrinusokat is ismert. És de Ruyterre emlékezve 2009-ben a hollandok is fölidézik ezeket a szerencsétleneket; amint hogy rejtett szálakon – mint a bűvópatak – mindig is vonzódtak és máig vonzódnak a magyarokhoz. Nemcsak Magyarországon, hanem körülöttünk mindenütt, ahol magyarok (főként protestánsok) élnek. A maguk módján persze: vállalkozásokkal, bankokkal, biztosítókkal, benzinkutakkal és multicégekkel. Nemcsak a rendszerváltás óta – amikor J. A. Kemenade, Hollandia államminisztere bejelentette, hogy országa számára a rendszerváltó Magyarország stratégiai partner –, hanem azt megelőzően is, visszamenve egészen a kiegyezésig (Holland biztosító volt az első, amely a kiegyezés után Bécsből Pest-Budára költözött.)

Az az elegáns kis kötet, amelyet a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszéke most (2008) adott ki *Bitskey István* és *Pusztai Gábor* szerkesztésében, ugyancsak holland támogatással, tanulmányaival valamennyit törleszteni szándékszik abból az adósságból, amelyet mi, magyarok a hollandokkal szemben fölhalmoztunk. A kötet holland színeket idéz; első borítóján hajó, a hátsón de Ruyter debreceni emlékoszlópa áll. Ezt az emlékművet, hangsúlyozzák előszavukban a szerkesztők (7-11. l.), nem a magyar állam emeltette, sem nem Debrecen városa. Nem is a református eklézsia vagy bármely alapítvány (emlékművek szokásos adományozói). Hanem – mennyire Debrecen ez! – egy debreceni polgárasszony, Hegyi Mihályné egy bizonyos *de Ruyter Adorján Mihály*-nak. Az emlékoszlop ott áll a Bocskay-szobor, valamint Arany János, Kölcsey Ferenc, Móricz Zsigmond és mások emléktáblái társaságában, mintha egy lett volna közülük. Másutt az országban de Ruyterről csak kevesen tudnak, még a történelem tankönyvek sem. Ha csak azt nem jegyezték meg, hogy egy római pápa Debrecenbe utazott az emlékművét megkoszorúzni, ami ellen néhány harcos kálvinista (tán épp Hegyiné szellemében?) élénken tiltakozott.

Ajánljuk tehát mindenkinek ezt a gazdag és fölemelő tanulmánykötetet. Sok mindent megtudhatunk belőle – és sok mindent pontosabban tudhatunk meg (kezdve onnan, hogy a holland admirálist természetesen nem Mihálynak hívták (ahogy Hegyi Mihályné tudta). Legelőbb is változatos életét *Pusztai Gábor* érdekesítő tanulmánya alapján ((99-120. l.). Annak, aki nincs beavatva a kötet alapját képező kutatásokba – többek között az OTKA által is támogatott összehasonlító irodalomtudományi reformációkutatásba –, ez a tanulmány valóságos reveláció. Semmi sem úgy igaz – vagy nem egészen úgy –, ahogy hallomásból tudjuk, vagy félig-meddig emlékszünk rá. Mitológiatlanítva a negyven prédikátor megszabadításának történetét, a nyers valóság még megrendítőbb.

Míg Pusztai Gábor *Pósán Lászlóval, Pete Lászlóval és Bujtás László Zsigmonddal* a holland színtérről ír – Pete magáról a megsegítendő Nápolyi Királyságról –, addig a tanulmány szerzők másik csoportja (*Papp Klára, Szabadi István, Ferenc Postma és Eredics Péter*) a hazai térfélről. A két világ találkozása önmagában is lenyűgöző, annak is, aki tudja vagy tudni véli, mi játszódott le az előtérben, és mi a történelmi színpalak mögött. Pósán a holland flotta emlékezetes akcióját helyezi Hollandia külpolitikájának összefüggésébe – egy külpolitikáéba, amely a nemzeti kibontakozás és a nagyhatalmi gyarmatosítás meghökkentő kettősségébe bonyolódott. A képtől, amely így kibontakozik, akár meg is zavarodhatunk, jóllehet a szerző igyekszik függetlenségi harcos motívumát kiemelni a történetből, amely azonban, mint tudjuk, egyúttal kolonizáció is volt. Pete László tanulmánya ahhoz nélkülözhetetlen, hogy megértsük a gályarabok sorsát és helyzetét. És egy mára letűnt, hagyományaiban mégis elevenen élő államalakulatot – sok maffiatörténet földrajzi színhelyét és kulturális keretét –: a spanyol birodalom távoli ékkövét, a Nápolyi Királyságot. Bujtás László Zsigmond írása de Ruyter nagyságát és jelentőségét támasztja alá *Theodorus Westhovius* emlékirása alapján, elgondolkodtatóan és magával ragadóan.

Ez tehát a színpad, a történet és a nemzetközi összefüggések. És most lássuk a hazaiakat! Papp Klára kiváló összefoglalója abban segít, hogy föllevenítsük XVII. századi történelmi tanulmányainkat, és módosítsuk a hangsúlyokat. A magyar történelem nem 'a magyarokkal' esett meg, és nem ők csinálták – hanem sok partikuláris történelemből szövődött egybe lassan egyetlen narratívummá. S még mindig nem szövődött egészen össze, a részek nehezen illeszkednek. Innen egy-egy szereplő vagy történés ellentmondó megítélése. Például a Wesselényi-féle összeesküvésé, amelyről az egyik történelmi emlékezet mint elszigetelt, csaknem nevetséges, de mindenképp őszintétlen arisztokratikus vállalkozásról tud, a másik viszont a nemzeti fölháborodás egyik kifakadásaként tartja számon. A köznemesség rendi ellenállása történelmünk egyik narratívuma szerint a nemzeti szabadság zászlaját hordozta – míg a másik szerint csaknem visszalökte Magyarországot a török karjaiba. Még inkább így van ez a protestáns-katolikus narratíva szerint: előbbi számára a gályarabok mártírok, az utóbbi számára a legnagyobb korabeli „európai struktúrába” való betagozódásunk szerencsétlen kerékkötői. Fölösleges is folytatni. Ez a kettősség, amely mögött számos lokális történelmi emlékezet húzódik meg és adódik tovább családról családra, nemzedékről nemzedékre, akadályozza máig a de Ruyter-történet, a gályarab-szabadítás valódi integrálását köztörténetünkbe. Papp Klára megpróbálkozik a lehetetlennel: úgy interpretálni a rendi ellenállást, hogy közben ne marasztalja el, sőt föl-emelje magukat az ellenállókat. Miközben sajnálattal állapítja meg, hogy „a magyar nemesség... továbbra sem volt képes szembefordulni uralkodójával”, azt is érzékelteti, hogy ez a szembefordulás minden jel szerint visszalökhette volna a részekre szakadt országot a Balkán szintjére (58-59. old.).

Az az országos politika – amely holland mércével mérve mégis csak egyfajta „helytörténet” – az egyéni történetekben elevenedik meg. Hogy mit is jelentett a valóságban protestánsnak, prédikátornak (vagy tanítónak) és üldözöttnek lenni, Szabadi István tanulmányából rajzolódik ki. Ez a tanulmány – korántsem az aktualizálás szándékával – szinte XX. századi. Egy távoli (elidegenedett) hatalom indokolatlan és megmagyarázhatatlan döntései; az egymástól elszigetelt kisemberek dilemmája a hatalommal szemben (behódolás vagy ellenállás, elvek vagy „józan ész”); a beszerzési kísérletek és a szomorú önfeladások; az egyre értelmetlenebbé váló, valósággal önsorsrontó ellenállások – mindez riasztóan emlékeztet közelmúltunkra.

A gályarabok kiszabadításakor de Ruyter beszédet tartott; beszéde minden emlékezőben mély nyomot hagyott. Nemcsak a nápolyi királyt intette meg – már előbb is –, megfenyegetve, hogy ha nem engedi szabadon de Ruyter hitsorsosait, a holland flotta magára hagyja őt a franciákkal szemben. (A kötet egyik meglepetése, hogy – az itthoni közvélekedéssel szemben – a fogolyszabadító és a rabszolgatartó nem ellenfelek voltak, hanem egy oldalon álltak.) Ugyanakkor a prédikátorokat is kioktatta, hogy saját maguk is okozói voltak szenvedéseiknek, mert *lutheránusok* és kálvinisták viszálykodtak ahelyett, hogy összefogtak volna. „Most megtapasztalhattátok, hogy a pápisták a ti ellenségeitek benneteket egy népként kezeltek, ugyanúgy sanyargattak és kínoztak... Menjetek tehát haza, ki-ki a saját népéhez, és igyekezzetek, hogy összeforjatok, egységet alkossatok.” S nyomatékként még hozzátette: „Ez lesz számomra a legszebb köszönet.” (Idézi Pusztai, 114. old.) Képzeljük el a képet – festményként Debrecenben, a Református Kollégium nagytermében látható is –, amint a páncélba öltözött admirális (egykori kereskedő, most már nyugalomba vonult tengeri vállalkozó) fölszabadítja hitsorsosait, s egyben mindjárt le is vonja a megfelelő tanulságot. Ha a történelem az élet tanítómestere, akkor ez itt minden bizonyjal az.

De ha bárki azt hinné, hogy a történet – mint az élet tanítómestere – egyúttal *happy end*-del végződik, akkor nagyot téved. Az admirális egy hónapra rá, hogy ezt a prédikációt elmondta, meghalt; a prédikátorok pedig legalisan többé nem térhettek haza. Kérdezhetnénk hát, hogy mi végre volt az egész: az ellenállás, a hitvallás, a holland áldozat és a magyar csökönység. Jó kérdések, amelyekre azonban nincs racionális válasz. Irracionális van csak – a hitvallók válasza.

S ha ez a válasz a hétköznapi gondolkodás számára irracionális, a történész számára korántsem az. Bitskey István – aki egyébként számos munkában foglalkozott a katolikus barokk Dél-Európával – e kötetbe arról írt, hogyan is él a magyar irodalomban a gályarabok emlékezete. Hogyan alakult ki, formálódott, s vált végül nemzeti kultúránk részévé de Ruyter hollandjainak és a magyarországi prédikátoroknak ez a különleges találkozási pontja. S amikor kételkedünk, hogy mi végre is volt az áldozat, az ellenállás, a hitvallás, mi végre volt a holland admirális bátor tette, joggal hivatkozhatunk a „történelem ítélőszékére”. „A holland tengernagyot a magyar protestantizmus kezdettől fogva jótevőjeként és saját hő-

seként ünnepelte... Hollandián kívül minden bizonyos Magyarországon él leginkább elevenen a hitéért életét áldozó holland tengernagy emléke.” (Bitskey 219-20). Tegyük hozzá: Magyarországon kívül valószínűleg Hollandiában él még mindig a gályarab prédikátorok emléke, akiket „a lovag” kiszabadított. Jelleül annak, hogy „a történelem ítélszéke” – sajátos narratíva formájában („a hitéért életét áldozó tengernagy”, „a hitükért gályára menendő prédikátorok”) – megmérte és értékesnek találta ezt az áldozatot.

Mondjunk valami rosszat is erről a felemelő könyvről. A fő kifogásunk, hogy egyetemi kiadványként látott napvilágot ahelyett, hogy országos kiadónál nagyobb hírveréssel jelent volna meg. (Az országos itt nem föltétlenül jelent például budapestit – inkább azt, hogy e fontos könyvnek mindnyájunk polcán ott volna a helye.) Ehhez persze a szerzők dolgozhattak vagy majd a reménybeli jövőben dolgozhatnak még rajta. Akár azt is megtehetnék – legfőképp a szerkesztők –, hogy az egyes tanulmányírókkal elolvastatják egymást, így ösztönözve őket még szorosabb együttműködésre. Nem minden szerző mélyült el eléggé a témájában; néhány íráson inkább a kötelességtudat, mintsem az elkötelezettség érződik; mások jobban illeszkednek saját kutatásaik kontextusába, semmint ebbe a felemelő történetbe. És hát, ahogy lenni szokott, az egyetemi kiadvány, még ha szép is, nem vetekedhet formai kivitelben egy hivatásos kiadóéval. De ne folytassuk a fanyalgást. Annál is kevésbé, mivel ez a könyv vallomás – egy korról és a bennük szereplőkről, amely, és akik oly távol vannak már tőlünk. S ki tudja miért, mégis annyira emlékeztetnek saját magunkra és a mi XX. századunkra.

(Bitskey István, Pusztai Gábor (2008): *Michiel de Ruyter és Magyarország*. Debrecen: Egyetemi Néderlandisztika Tanszék)